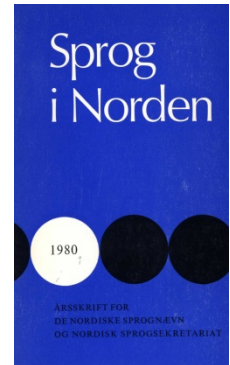

Sprog i Norden

Titel: Om skrivemåte og bøjning av fremmedord i islandsk
Forfatter: Jón Hilmar Jónsson
Kilde: Sprog i Norden, 1980, s. 61-67
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Dansk Sprognævn

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Om skrivemåte og bøyning av fremmedord i islandsk

Av *Jón Hilmar Jónsson*

Det er en velkjent sak, som gjerne blir understreket når islandsk språkutvikling og språkpolitikk blir drøftet, hvor lite fremmed språkpåvirkning har gjort seg gjeldende i moderne islandsk. Den restriktive holdning overfor fremmedord har vært av avgjørende betydning for språkets utvikling i den siste tiden, hvor behovet for nye ord og betegnelser for en stor del er blitt dekket ved bruk av språkets egne midler, ikke minst med de tallrike nydannelser. Det er sikkert forskjellige faktorer som har bidratt til at islandsk på denne måte har skilt seg fra andre nordiske språk når det gjelder innstillingen til fremmedord. De sosiale, kulturelle og politiske forhold i det 19. århundre skapte en sterk språkpuristisk bevegelse som fortsatt har en sterk innflytelse. Selv om språkpurismen som ideologi ikke har den samme tilslutningen som før, og det er blitt vanskeligere å gripe inn i språkutviklingen med puristiske tiltak, så har språkpurismen en veldig sterk stilling for så vidt som mange av dens idéer er strukturelt sterkt forankret i språket.¹

Men det er en viss fare for å overvurdere denne siden av språkutviklingen. Til tross for en sterk motstand mot fremmed påvirkning fins det en betydelig mengde fremmedord i islandsk. Men det er klart at fremmedord på grunn av de spesielle språkforhold på mange måter har en annen stilling i islandsk enn i de øvrige nordiske språk. Her blir oppmerksomheten rettet mot to sider ved fremmedordenes integrasjon i islandsk, nemlig skrivemåte og bøyning. Ennå fins det ingen omfattende undersøkelse av fremmedord i moderne islandsk. Det må derfor understrekes at det her ikke kan dreie seg om noen utførlig redegjørelse for dette emnet. Det mangler ikke minst

opplysninger om fremmedordenes stilling i språksamfunnet, hvilken innstilling de enkelte grupper i samfunnet har til fremmedord, og om deres bruk og integrasjon i de forskjellige stilarter. Men det er klart at det fins ulike typer fremmedord, noen blir godkjent av de fleste grupper i samfunnet og blir brukt i ulik stilsammenheng, andre blir bare godkjent av visse sosiale grupper og stilarter. Denne språksosiale forskjell i bruk av fremmedord synes i mange tilfeller å stå i forbindelse med den strukturelle integrasjon, slik at fremmedord med et bredt bruksområde er bedre tilpasset språkssystemet enn de som har et sterkt begrenset bruksfelt. Ved vurderingen av fremmedordenes strukturelle tilpasning er det i hvert fall viktig også å ta et visst hensyn til sosiale aspekter. Når det gjelder de fremmedord som blir nevnt her, så representerer de ikke noen ensartet gruppe, men den største delen av dem tilhører dagligtalen, mens fagord og andre fremmedord av spesiell semantisk karakter stort sett ikke blir tatt med.

Det er viktig å nevne at islandsk ikke skiller mellom *fremmedord* og *lånord*, begrepet *tökuorð* omfatter både assimilererte og uassimilererte ord. Inndelingen i fremmedord og lånord synes for øvrig å være tvilsom, ikke minst fordi den legger en altfor ensidig vekt på formelle kriterier uten å ta hensyn til aspekter som gjelder bruken av de enkelte ord. Her vil denne inndelingen ikke bli fulgt; mange av de ord som blir nevnt, ville etter de tradisjonelle kriterier bli klassifisert som lånord. Mange av de fremmedord som er vanlige i dagligtale, har en begrenset adgang til visse stilarter. De kan bl.a. være sjeldne i skriftspråket. Noen av dem har derfor ingen etablert skriftform. Det gjenspeiler ellers generelt språksamfunnets reserverte holdning overfor fremmedord i hvor stor grad slike ord blir unngått i skriftspråket. Det fremmede vitenskapelige og faglige vokabular som er vanlig i talespråket, blir i skriftspråket for en stor del erstattet av islandske ord. Det samme gjelder for dagligspråket, en stor del av dagligtalens fremmedord blir ikke godkjent som skriftspråk. Fremmedordene blir også for det meste holdt utenfor rettskrivningen. I islandske rettskrivningsregler, lærebøker og ordbøker blir det ikke tatt noen klar stilling til spørsmålet om skrivemåten av fremmed-

ord. Det fins heller ikke noen islandsk fremmedordbok. Det er derfor vanskelig å gjøre seg et klart bilde av den skrivemåte som gjelder for fremmedord i islandsk.

Skrivemåten av fremmedord er naturligvis avhengig av fremmedordenes lydstruktur og den lydlige tilpasning til språket. Stort sett tilpasser fremmedordene seg det islandske fonem-system, slik at de ikke fører til nye fonemer eller allofoner, selv om de i enkelte tilfeller viser en lyddistribusjon som avviker fra språkets fonotaktiske regler. Men i prinsippet får fremmedordene en islandsk lydform som innebærer den enklest mulige tilpasning til det islandske lydsystem, og de får en skriftform som gjengir denne islandske lydformen: *djobb* (eng. job), *djús* (eng. juice), *tékkur/tékki* (eng. cheque), *blöff* (eng. bluff), *séni* (geni), *teip* (eng. tape), *næs* (eng. nice), *pleis* (eng. place). Enkelte ord har en skriftform som viser visse trekk fra det fremmede skriftbildet, men slike avvik overgår vanligvis ikke kravet om at skrivemåten skal gjengi den islandske lydformen (*sýstem*, *týpa* har "ý" i samsvar med skrivemåten i det långivende språk, *ídjót* har "d" i en stilling hvor dental plosiv ellers blir gjengitt med "t"). Fra dette hovedprinsippet fins det bare noen få unntak, hvor skrivemåten i den grad er fremmed, at den står i motsetning til den islandske lydformen. Eksempler på dette er skriftformene *jass/jazz* og *bridge*, som riktignok konkurrerer med de islandske skriftformer *djass* og *bridds*. Muligens spiller semantiske faktorer her en viss rolle, *jazz* og *bridge* har en viss særstilling som benevnelser med en sterk fremmedkarakter.

Kravet om samsvar mellom skrivemåte og islandsk lydform bidrar sikkert til å hindre fremmedordenes adgang til skriftspråket. En del fremmedord kan bare brukes i skriftspråket som markerte sitatord. Blant slike ord er det engelske ordet "guide", som er nokså vanlig i talespråket, men den skriftformen som svarer til den islandske lydform, *gæd/gæt*, har ikke etablert seg, slik at det islandske synonym *leiðsögumaður* dominerer i skriftspråket.

For et språk som islandsk med et så komplisert bøyningssystem er bøyningen av fremmedord av spesiell interesse.² Det er vanskelig å bedømme i hvilken grad bøyningssystemets

kompleksitet i seg selv kan virke som en forhindrende faktor mot fremmedord, men bøyningssystemet krever en strukturell tilpasning som ikke alltid foregår helt automatisk. Også her står den strukturelle tilpasningen i en viss relasjon til de språk-sosiale forhold. Fremmedord som er dårlig tilpasset bøyningssystemet, blir vanligvis ikke akseptert i skriftspråket i samme grad som de som viser full tilpasning.

Substantivbøyningen i islandsk er veldig mangfoldig. Valtýr Guðmundsson regner med 13 forskjellige bøyningssklasser, 6 klasser av hankjønnsord, 5 klasser av hunkjønnsord og 2 klasser av intetkjønnsord.³ Innenfor enkelte klasser fins det også større eller mindre variasjoner. Bøyningen av fremmedord er ikke så variert. Bare noen få bøyningssmønstre trekker til seg de fleste fremmedord, mens andre er helt uproduktive. Det kan være vanskelig å avgjøre hva det er som bestemmer bøyningen av de enkelte fremmedord, men det dreier seg både om formelle og semantiske faktorer. Det er i og for seg naturlig at de største bøyningssklassene, de som viser størst produktivitet, tar til seg den største delen av fremmedordene. Men dessuten synes det å være en sterk tendens til å få til en så enkel bøyning som mulig, samtidig som fremmedordet i størst mulig grad beholder den struktur det har i det långivende språk. Disse prinsipper oppfyller den sterke intetkjønnsbøyningen, hvor nom.akk.sg., nom.akk.pl. er uten endelser. Det er nettopp denne klassen som synes å inneholde de fleste fremmedord: *sjokk*, *pleis*, *séni*, *hobbi*, *partí*, *prinsíp*, *alkóhól*, *vítamín*. Fremmedord med sterk hunkjønnsbøyning er forholdsvis få, og av semantiske grunner fins mange av dem ikke i flertall. I entall er denne bøyningen uten endelse i nom.akk.-dat. I de tilfeller hvor sterke hunkjønnsord tar flertallsbøyning, synes endelsen *-ir* (nom.akk.pl.) å dominere: *sort* — *sortir*, *törn* — *tarnir*, på den samme måte som i eldre lånord: *vakt* — *vaktir*, *vikt* — *viktir*, *lukt* — *luktir*. Av sterke hankjønnsord synes bare en klasse å være mottagelig for fremmedord, den som karakteriseres av endelsene *-er/-a* i nom./akk.pl.: *gír* — *gírar* (eng. gear), *trukkur* — *trukkar* (eng. truck), *stæll* — *stælar* (eng. style), *míkrófónn* — *míkrófónar*. Mange fremmedord tilpasser seg den svake hankjønnsbøy-

ningen: *séffi* (eng. chef), *gæi* (eng. guy), *jeppi* (eng. G. P., jeep). Blant disse ord er fremmedord på *-isti* og *-ismi*: *alkóhólisti*, *spesjalisti*, *túristi*; *kommúnismi*, *túrismi*. Mange fremmedord går også etter den svake hunkjønnsbøyningen: *grúppa*, *bremsa*, *sjoppa* (eng. shop). Opprinnelig tilhører bare noen få ord den svake intetkjønnsbøyningen, først og fremst noen ord for legemsdeler, bl.a. *auga*, *eyra*, *hjarta*. I det yngre språket har denne klassen fått noen fremmedord: *firma*, *skema*, *tema/þema*. Det spiller eventuelt en viss rolle at det dreier seg om en enkel bøyning, med entallsformer uten endelse. Men det er sikkert ikke mindre et annet prinsipp som har åpnet denne klassen for fremmedord. I mange tilfeller synes tilpasningen til et visst bøyningsmønster å være en underordnet avgjørelse i den strukturelle tilpasningsprosessen, den primære avgjørelsen består i kjønnsmarkeringen. Kjønnsmarkeringen synes ofte å være sterkt semantisk motivert, hvor semantisk beslektede ord fungerer som mønster. I *firma* kan man regne med en slik påvirkning fra synonymet *fyrirtæki*, som er intetkjønn. For *þema* kan det dreie seg om en tilsvarende påvirkning fra synonymet *efni*. Tilpasningen av visse fremmedord til den svake hankjønns- og hunkjønnsbøyningen viser enda bedre den primære status kjønnsmarkeringen har, hvor den kan føre til vesentlige strukturendringer i fremmedordet. Et eksempel på dette er *sjoppa*, som får hunkjønnsbøyning antagelig under sterk påvirkning fra de semantisk beslektede ord *búð* og *verslun*. Et annet eksempel er *jeppi*, som har hankjønnsbøyning på samme måte som hovedordet i det semantiske feltet, *bill*. Det samme gjelder for *trukkur*, som har sterk hankjønnsbøyning. Et annet svakt hankjønnsord er *séffi*, hvor kjønnsbestemmelsen sikkert er semantisk motivert, bl.a. fra synonymet *yfirmaður*.

I andre tilfeller er det snarere fremmedordets struktur som bestemmer kjønnet og dermed bøyningen. De fleste to- og flerstavelsesord med opprinnelig *-e* får svak hunkjønnsbøyning i islandsk: *bremsa*, *grúppa*, *baktería*. For *pólitík*, *kritík*, *taktík*, *tekník*, *traffík*, som alle er sterke hunkjønnsord, er det mulig å regne med en strukturell påvirkning fra hunkjønnsord som *brikk*, *flik*, *tikk*, *vik*.

Både semantiske og strukturelle faktorer synes altså å kunne bestemme hvilket kjønn og hvilken bøyning fremmede lånte substantiver får i islandsk. Under nøytrale forhold synes det å være en sterk tendens til at fremmedord får sterk intetkjønnsbøyning, som i det hele best bevarer ordets struktur i det långivende språk og samtidig sikrer en enkel bøyning. Men i enkelte tilfeller kan andre bøyingsmønster enda bedre oppfylle disse krav. Antagelig er det nettopp tendensen til en enkel bøyingsmåte som fører til at *bridds*, *djús*, *djass*, *trans* følger den sterke hankjønnsbøyningen. De fins ikke i flertall, og av strukturelle grunner blir de som hankjønnsord uten endelse i nom.sg. (som andre ord på *-s*: *lás*, *foss*, *dans*). Det som skiller fra intetkjønnsbøyningen er dativendelsen *-i*, som er obligatorisk for intetkjønnsord, men i mange tilfeller er valgfri i hankjønnsbøyningen.

Substantivbøyningen krever i prinsippet en vidtgående tilpasning av fremmedord. Det samme gjelder ikke for adjektivbøyningen. En del adjektiver er riktignok bøyingsmessig fullstendig assimilert, særlig adjektiver med en struktur som støtter assimileringen: *simpill* (jfr. *gamall*), *stabíll* (jfr. *gjöfull*, *ötull*), *pósitífur* (og andre fremmedord på *-tiv*). Men den største delen av fremmede lånte adjektiver viser en begrenset tilpasning til adjektivbøyningen og svarer dermed til den tradisjonelle definisjonen av fremmedord. Enstavelsesord som *seif* (eng. safe), *næs*, *smart*, *töff* (eng. tough), *röff* (eng. rough), *flott* følger i et begrenset omfang den sterke adjektivbøyningen og blir for det meste brukt ubøyd. Det samme gjelder for en rekke tostavelsesord: *normal*, *fatal*, *konkret*, *abstrakt*. Det fins variasjoner innenfor denne gruppen, noen ord er bedre assimilert enn andre. Slike ulikheter henger delvis sammen med en ufullkommen stilistisk integrasjon, de enkelte ord blir bedre assimilert etter som de vinner fotfeste i språket. Adjektivet *flott* kan f.eks. både brukes bøyd og ubøyd, mens andre adjektiver, f.eks. *seif*, neppe får bøyingsendelser. Men også interne faktorer i selve bøyingsstrukturen synes å virke imot assimilering. Det er f.eks. en tydelig motstand mot regelmessige omlydsformer i nom.sg.fem., nom.akk.pl.neutr. av adjektiver med *a* som stammevokal, *smart*, *normal* (dvs. mot formene

smört, *normöl/normul*), mens de lett antar forskjellige andre bøyningsformer: akk.sg.mask. *smartan*, nom.akk.sg.neutr. *normalt*.

Det er viktig i denne sammenheng at ubøyde adjektiver ikke er noen novasjon. Det fins i islandsk en rekke opprinnelige ubøyelige adjektiver, de fleste flerstavellesord på *-a*: *einmana* "ensom", *örmagna* "utmattet". I det yngre språket har det også oppstått en gruppe ubøyelige adjektiver på *-ó*, som er delvis vulgære forkortede sideformer til andre adjektiver: *sveitó*, *sveitalegur* "bondsk". Slike adjektiver bidrar sikkert til at så mange fremmede lånte adjektiver ikke tilpasser seg det regelmessige bøyningmønstrer.

Her er det gjentatte ganger blitt påpekt at fremmedord i islandsk viser en sterk tendens til en enkel bøyningmåte. Når det gjelder substantivene, kreves det også en vidtgående bøyningmessig tilpasning. Begge disse krav blir oppfylt ved bøyningen av fremmede lånte verb. I moderne islandsk tilpasser så å si alle fremmede verb seg den største klassen av svake verb, en klasse som ikke har noen indre bøyning og hvor dentalsuffikset ikke viser eller fremkaller noen variasjoner: *blöffa*, 1.pers.sg.pres. *ég blöffa*, 1.pers.sg.pret. *ég blöffaði*, sup. *blöffað* (eng. bluff), *grilla* — *grillaði* — *grillað* (eng. grill), *tékka* — *tékkaði* — *tékkað* (eng. check).

Noter

- 1 Se bl.a. Jakob Benediktsson. Aktuelle problemer i islandsk sprøgt. *Språk i Norden*. 1977. S. 33—42; Jón Hilmar Jónsson. Zur Sprachpolitik und Sprachpflege in Island. *Muttersprache*. 88. Jahrgang. 1978. S. 353—362.
- 2 Se Eyvindur Eiríksson. Beyging nokkurra enskra tökuorða í nútímaíslensku. *Mímir*. 23. 1975. S. 55—71.
- 3 Valtýr Guðmundsson. *Islandsk Grammatik, islandsk Nutidssprog*. København 1922.